

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2025/1

Szakmai védnökök

Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

Szerkesztők

Bozsoki Petra
Kucserka Zsófia
Laczkó András
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora

Maczelka Csaba

Tördelőszerkesztő

Pap Balázs

Borítóterv

Simor Kamilla

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi
Tanszék vezetője (7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN	
Körülzúmmogások	
Zrínyi Péter versformáihoz	9
KEISZ ÁGOSTON	
Mit láttak egymásból?	
Ungvárnémeti Tóth László és a görög felvilágosodás	21
SZIGETI MOLNÁR DÁVID	
A lehetetlen elviselhetetlen könnyűsége	
„Münchhauseniádák” 17. századi szóbeliségünkben	39
RADNAI DÁNIEL SZABOLCS	
„Hejh ha a törvénynek szive volna!”	
Felvilágosult jogi gondolkodás Eötvös Károly <i>Nemzetes Bóthök uram szerencséje</i> című beszélyében	61

KRITIKAI LAPOK

BODROGI FERENC MÁTÉ	
Dupla kávé, honi karton	
S. LACZKÓ András, <i>Kegyetlen gazdagság, anyagi mennyország: Költészet és gazdaság a 18–19. századi magyar irodalomban</i> , Bp., Reciti, 2024 (Irodalomtörténeti Füzetek, 190).....	77
MOLNÁR DÁVID	
Vera ludor imaginazione	
TASI Réka, <i>Vana ludor imagine: Az imagináció kora újkori katolikus kontextusai</i> , Bp., Reciti, 2023 (Irodalomtörténeti Füzetek, 187).	87

HASZNOS MULATSÁGOK

VÁMOS VIOLETTA	
„No, nagy leány hát!”	
Vörösmarty műveinek nőalakjairól	93
PAP BALÁZS	
Egy vers kontextusai	
Balassi Bálint: <i>Ó, nagy kerek kék ég...</i>	107
A tanulmányok összefoglalói / Abstracts	125
A lapszám szerzői	129

Csörsz Rumen István

Körülzümögések

Zrínyi Péter versformáihoz*

Zrínyi Miklós *Syrena* kötetének „betétdalai” külön kutatási témát jelentenek. Bene Sándor különösen sokat tett azért, hogy ezek valódi kontextusát feltárja a *Szigeti veszedelem* mellett, azzal dialógusban. Nagymonográfiájában¹ számos kiváló szempontot adott ahhoz is, hogy megértsük a magyar és a horvát verzió különbségeit, Zrínyi Miklós és Zrínyi Péter eltérő (de természetesen egymást is segítő) költői módszereit. Az alábbi apró adalékokat – köztük egy húsz éve már papírra vetett meglátásomat – csak ötletként sugalmaznám, továbbgondolásra kínálva. Még nekem, egy másik korszak kutatójának is úgy tűnik, hogy Péter nem ok nélkül változtatott bátyja versformáin, amikor az eposzt keretező versek horvát verzióit megalkotta.

Bene Sándor részletesen elemezte a *Szigeti veszedelem* átköltésének kétféle horvát változatát, így megállapításait kiindulópontnak vehetjük. A legfeltűnőbb, hogy Péter a bátyja szövegében quasi hibának tekinthette a 12-es sorok rendhagyó cezuráit (5+7, 7+5 stb.), jöllehet azok talán épp a horvát oralitásból, valamint az olasz *endecasillabo* versformájából származhattak.² Tény, hogy a magyar költészetben szokatlannak, eredetinek tűnnek, de hibának semmiképp. Péter azonban a horvát változathoz ezeket lehetőleg kigyomláta, visszatérve a felező tizenkettesekhez, amelyeknek szintén voltak már horvát előzményei. Nem mellékesen a négysoros szakaszok eredetileg *aaaa* bokorrímét később *aabb* rímpárokká, „kétsarkúvá” alakította, például Marulić módjára. Ez kettős mintát jelent, mivel természetesen léteztek a magyar hagyományban is kétsorosok, bár épp 12-esre kevés adatunk van a 17. századot megelőzően. Jól tudjuk, hogy Zrínyi Péter ötlete értékállóan bizonyult, s a 18. században (Gvadányi József és kortársai jóvoltából) elindultak hódító útjukra a kétsarkú 12-esek, apránként kiszorítva a négysarkúakat.

Szempontunkból mégis fontosabbak az eposzon kívüli versek, amelyek többnyire poétikai értelemben is dalszerűek, hiszen lírai monológok vagy párbeszéddek.

* Ez a kis tanulmány Bene Sándor 60. születésnapjára készült, s a nem hivatalos köszöntő kötetben is olvasható: „*Epicurusnak unokája*”: *Köszöntő írások Bene Sándor 60. születésnapjára*, szerk. DRASKÓCZY Eszter, Bp., HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz Osztály, 2024, 17–28. Köszönöm a *Verso* szerkesztőinek, hogy befogadták, valamint Szatmári Áron előzetes szerkesztői javaslatait.

¹ BENE Sándor, *A harmadik szirén: Zrínyi Miklós költészete*, Bp., Osiris–Gondolat, 2021 (Osiris irodalomtörténet: Monográfiák).

² Ez utóbbit BOGNÁR Péter vetette fel: *Zrínyi tizenketteseinek metrikai mintája: az endecasillabo*, ItK, 122(2018), 31–45; idézi BENE, *i. m.*, 99.

Zrínyi Miklós a vadászidillium (*A vadász elnyugszik...*) kivételével mindet a szokott felező tizenkettesekben, négysoros strófákban fogalmazta meg, az eposz függeléként olvasható epigrammákat pedig zömmel egysoros Balassi-strófákban (6, 6, 7). Kulcsfontosságúnak érzem, hogy ezek versformáján Zrínyi Péter kivétel nélkül változtatott egy kicsit. Vegyük sorra ezeket, hátha elárulnak valamit az öcs metrikai koncepciójából.

A Viola-idillium (*Egy megbúsult vadász...*) eredetileg 4×12-es, izorímes, a horvát fordítás viszont 3×12-es. Ezáltal strófaként egy egész sorral, 12 szótaggal kisebb terjedelemmel gazdálkodik, a 71 strófa helyett pedig csak 56 szakasszal.³ Így az eredeti versnek jóformán csak a 60%-a maradt. Bizonyos értelemben ez is kivonatoló, tömörítő technika, a részleteket a kroatista szakemberekre bízom. A 3×12-es metrum viszont ekkoriban a magyar költészetben se gyakori; legismertebb képviselője a *Hová készülsz, szívem, tőlem elbujdosni*,⁴ ám ennek nem ismerjük 1677 előtti feljegyzését, így Zrínyi Péter aligha imitálhatta. A 16. századból több adatunk van róla. Vajon megfordulhatott-e Zrínyi Péter kezében a *Balassa-kódex* (vagy annak másolata), esetleg az *Istenes énekek* valamelyik kiadása? Ha igen, bátyja könyvtárában, Balassi és Rimay versei közt is ráakadhatott e forma rokonaira. Néha a 3. sorban szótag-számtöbblettel, de gyakrabban szabályos 3×12-esként, például a lengyel nótajelzésű *Hallám egy ifjúnak minap éneklését* vagy az *Íme, az pelikán az ő fiaieért* formájaként, akár a 148. zsoldár *Mennyei seregek* kezdetű parafrázisánál (e kifejezést Miklós többször használja az eposzban), de Rimaynál is. A szabálykövető Péter bizonyára ezt érezte autentikusabbnak, s alkalmilag egy négysoros dallamból is lehetett háromsorost fabrikálni, ha énekelni szerette volna.

A második *Idillium* (*Kegyetlen, hová futsz...*) Zrínyi Miklósnál a szokott módon 4×12-es, a horvát változat is négysoros, de 11-esekből áll, következetes 4+4+3-as metszetekkel, ami szintén inkább magyar jellegzetesség. Mintha a 16. századi és kicsit későbbi magyar 4×11-esek irányítanak Péter úr tollát:

Oh, ne preši ti od zraka hitrija,
 nu usliši od ašpiša gluhija
 od mramora ne budi mi tvrđija,
 šalamandra već od leda mrzlija.⁵

Különösen szép, hogy itt a *Sirena* szó is rímhelyzetbe és önálló ütembe kerül: „nemilostna pravo da si | Sirena”. A strófák száma az átkomponálás ellenére megegyezik a magyar szövegével, 36 szakasznyi, de soronként egy szótaggal kevesebb, ami $36 \times 4 = 144$ szótag (mintha három versszakot kihagytunk volna). Ez az időbeli

³ *Pisam I, u kojoj se spočita velika okornost Viole*. A horvát idézetekhez az alábbi kiadást használtam: Petar ZRINSKI, *Adrijanskog mora Sirena*, ed. Tomo MATIĆ, Zagreb, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjenosti, 1957 (Stari pisci hrvatski, 32), 20–27.

⁴ Lásd *Szerelmi és lakodalmi versek*, s. a. r. STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1961 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 3; a továbbiakban: RMKT XVII/3), 102. sz.

⁵ *Pisam II, u kojoj se spoznaje tužba zvirara* = ZRINSKI, i. m., 27–32.

elhangzás élményén aligha változtatott, mert a dallamok többségében a szünetek miatt kevesebb szótag éléneklése is ugyanannyi ideig tart.

Itt következik az eposz *Obside Sigeecke* címmel, a Bene Sándor által részletesen elemzett átszabásokkal. Vegyük észre, hogy az eposz versformája alig változott, csupán két fontos belső eleme: a cezúrája és (később) a rímei. A horvát olvasó tehát a kötetben *itt találkozott először* ezzel az uralkodó metrummal, míg a magyarok már két hosszú verset végigolvashattak vagy -énekelhettek tizenkettesekben. Igen, ez utóbbinak kétségkívül volt esélye a 17. századi olvasók körében, s a két bevezető vers dalként is értelmezhető (hatásuk kimutatható a későbbi barokk udvari költők és a 17–18. századi nemesi közköltészet frazeológiáján). Vajon milyen nótajelzést adott volna hozzájuk Zrínyi Péter? Sok kritika érte a fordítást, de a metrikai változatoság, a fő formához vezető út kétségkívül sikeres ötlet.

Az egységes metrumú eposz után következik a minden szempontból kulcsversnek tekinthető *Arianna sírása* (horvátul *Plač Arijane*). Zrínyi Miklós ezt ugyanolyan 4×12-esekben, lassú méltósággal hömpölygő keservesként fogalmazta meg, mint a bevezető verseket. Zrínyi Péter azonban épp itt tért el legradikálisabban bátyja formavilágától. Az új strófa a tágabban *ungarescának* nevezett típusba sorolható: 12, 12, 8, 8, 5 szótagú sorokkal, *aabba* vagy *aabbc* rímekkel. Tanulságos összevetni Miklós versének kezdetével:

Adria tengernek fönn forgó habjai	12	<i>a</i>
Vajon oly nagyok-e, mint szemem árjai?	12	<i>a</i>
Vajon oly nagyok-e Mongibel lángjai,	12	<i>a</i>
Mint égő szívemnek lángos hatalmai?	12	<i>a</i>
Širokoga mora svi slapi najjači	12	<i>a</i>
Nisu takva stvora kako moji plači,	12	<i>a</i>
Ogan Etne nima zmožnost	8	<i>b</i>
Kako v mene moja tužnost,	8	<i>b</i>
Zdišci nemilni! ⁶	5	<i>a</i>

2003-ban, az *ungaresca* formaelv hazai fejlődését fürkészve figyeltem fel erre a rendhagyó strófára. Sem a horvát, sem a magyar anyagban nem nagyon vannak pontos megfelelői. A horvát költészetben ezek a fajta *referenciális* (visszatérő vagy részben visszatérő sorhosszúságú) strófák éppúgy nem jellemzők, mint az olasz lírában vagy a Balkánon. A formatípus a lovagi költészet *frons et cauda* szabályainak népnyelvi átdolgozásain át, illetve latin egyházi és világi szövegek útján közeledett Nyugat-Európából térségünk felé.⁷ A francia, de még inkább a német és a cseh–morva–szlovák adatok bőségéhez képest a magyar termés szinte eltölpül, jóllehet már a középkortól

⁶ *Plač Arijane = Uo.*, 279–285, 279. Magyar kiadásban például *Adriai tengernek múzsája: A dalmát tengerpart költészete*, ford., szerk. CSUKA Zoltán, Bp., Európa, 1976, 85–94.

⁷ A témáról írt hajdani PhD-disszertációmban igyekeztem mindenre példákat keresni, és a feltárt adatokat valamelyest rendszerbe foglalni. Csörsz Rumen István, *Az ungarasca-forma irodalmi és zenei háttere*, PhD-disszertáció, Bp., ELTE, 2003, <http://www.iti>.

kísérleteztek nálunk a formaelv integrációjával. Két fő típusa nemzetközi szinten azonos szabályt követ: *imitációs* vagy *szintetikus* ungarescákról beszélhetünk. Az imitációs csoportban a felsorok szótagértéke szervesen összefügg a teljes sorokkal, mintegy azok felbontásaiként értelmezhetőek, például: 12, 12, 6, 6, 6 (vagy a még népszerűbb 14, 14, 8, 8, 6). A szintetikus típusban a strófa teljes sorai és felsorai között nincs genetikai kapcsolat; olyanok, mintha két különböző félstrófából volnának összeragasztva. Ilyen például a 13, 13, 8, 8, 4. Ugyanilyen Zrínyi Péter szép versformája is, amely a megszokott 12-esekből egy más jellegű félstrófával (8, 8, 5) szökken tovább.

E metrummal horvát forrásban mégsem találkoztam, beleértve a muraközi népköltési gyűjtéseket. Természetesen nem zárható ki, de tipikusnak aligha mondható. A korabeli magyar versformák között sem bukkant fel pontosan egyező, viszont akadnak hasonló felfogásúak. Különösen elterjedt az a félig szintetikus változat, amely a 12-eseket és a vágáns 14-est fogja össze; ennek a 17. században is elő-előfordultak példányai. Időrendben például ezek (az első kettőt a Zrínyi fivérek is ismerhették):

<i>Az erős mágneshoz hasonlatos sólymom</i> (1626 k.) ⁸	12, 12, 8, 8, 6
<i>Így köll-é örökké nyavalyásan élnem</i> (1633 k.) ⁹	12, 12, 8, 8, 6
<i>Bátorságot veszek szívemre ez nyáron</i> (gr. Balassa Bálint) ¹⁰	12, 12, 8, 8, 6
<i>Bujdosásban lévén elmélkedésemben</i> (Esterházy Pál, 1660 k.) ¹¹	12, 12, 8 = 8, 6

A 18. századból való egy magában álló erdélyi szerelmi dalszöveg, amely Zrínyi Péterével egyező elvek szerint épül fel, azonos szótagszámmal (12, 12, 8, 8, 5; *aabbb*), de aligha áll vele kapcsolatban:

Bántják és borítják az igaz szerelmet
Ellenkező próbák, és visel szerelmet,
Ki Vénusnak táborában,
Kupidónak hatalmában,
Van birtokában.¹²

mta.hu/Ungaresca_PDF.zip. Összefoglalása: Csörsz Rumen István, *Az ungarescá-forma hátteréről = Az Idő rostájában: Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára*, szerk. ANDRÁSFALVY Bertalan, DOMOKOS Mária, NAGY Ilona, I–III. kötet, Bp., L'Harmattan, 2004, I, 397–414. 8 RMKT XVII/3, 35. sz.

⁹ *A két Rákóczi György korának költészete (1630–1660)*, s. a. r. VARGA Imre, Bp., Akadémiai, 1977 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 9), 42. sz.

¹⁰ *Madách Gáspár, egy névtelen, Beniczky Péter, gróf Balassa Bálint, Listius László, Esterházy Pál és Fráter István versei*, s. a. r. VARGA Imre, Cs. HAVAS Ágnes, STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1987 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 12; a továbbiakban: RMKT XVII/12), 88. sz.

¹¹ *Uo.*, 146. sz.

¹² *Szíveket Újító Bokréta* (1770), 32. sz., kiadása: *Szíveket Újító Bokréta: XVIII. évszázabeli dalgyűjtemény*, kiad. VERSÉNYI György, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1914 (Régi Magyar Könyvtár, 35), 78–79.

Egy Zala megyei vízkereszti szokásdal térben jóval közelebb esik a Zrínyiek földjéhez, ám ez csak társtalan variáns egy 20. századi gyűjtésből. A strófa második felében zenei motívum- és ütemváltás is megerősíti az élményt (12, 11, 8, 8, 5).¹³

Há-romszent ki - rá - jok be-jöt-tek hoz - zá - jok,
aranyt, töm-jént, mir - hát ve - lük ho - zá - nok.
Ör-vendez-zünk, vi-ga-dozzunk, Jé-zus Krisztus-nak!
uj ki-ráj-nok há-lát ad-junk

Végül szólnunk kell két versfüzerről, amelyek Zrínyi Miklósnál is eltérő versformát kaptak a megszokott tizenkettesekhez képest. Az első a *Fantasia poetica*, amelyet Bene Sándor joggal nevezett a kötet „metrikai korolláriumának”,¹⁴ Bognár Péter szerint „a *Syrena* kötet teljes metrumkészletének nagy része (a tizből nyolc) megtalálható”¹⁵ benne. Ez Miklós számára az eddigiektől eltérő poétikai gyakorlótérre vált, mondhatni a metrumok közti diskurzus lehetőségét hordozta. Felsősorokra szabdalt, szétrímelt egységei miatt az egész kötet legdúsabb ornamentikájú részlete, mind formai, mint tartalmi értelemben. A madrigálköltészet és az olasz líra hatása e vonatkozásban számomra nem tűnik annyira kézenfekvőnek, mint a korábbi magyar irodalom, elsősorban a 16. század formai kísérletei, ideértve Balassit (például *Szít Zsuzsánna tüzet* kezdetű énekét a Celia-ciklusból, amely csaknem minden elemet felvonultat), valamint magyar szapphikumban verselő kollégáit a 17. század elejéről, vagy a hatosokra épülő strófák virtuózait (*Megcsal az Cupido*).¹⁶ Programszerű a tizenkettesek fellazítása a fenti játékokkal, néha keresztrímekkel. Ebben egyaránt tükröződhet magyar, horvát vagy olasz hagyomány, ahogy a latin klerikus-vágáns formakincs is, amelyet a Zrínyi fiúk már diákként megízlelhettek. Ekkoriban persze a horvát közkultúrát is mélyen elsajátították: „A »bugarkinja« Zrínyi korában davorija névre hallgatott, bécsi diákoskodásuk idején Zrínyi Péterrel bátyja maga is énekelt ilyen délszláv hősepikai énekeket.”¹⁷ 1633-ban, kamaszként ugyanis így dicsekszik Batthyány Ádámnak írt levelében: „Többet is írnék, de bátyám uram kobzolásal impediál, Baranyai uram is nem szűnik az száraz fának hasát vakarni [...] De higgye kegyelmed, ha egyebet nem, még ma egy davorit én is elzörgetek a Homonnai uram tamburásával...”¹⁸ Szempontunkból főként az a fontos, hogy Péter

13 Zalaremenye (Zala), gyűjtő Volly István, 1935. Kiadása: *Jeles napok*, s. a. r. KERÉNYI György, Bp., Akadémiai, 1953 (A Magyar Népzene Tára, 2), 52. sz., 1. dallam.

14 BENE, *i. m.*, 390.

15 *Uo.* Továbbá: „A *Syrena* kötet teljes metrumkészletének mindössze két olyan eleme van (a szabályos felező 12-es és a kanonikus Balassi-strófa), amelyeket a pásztoridill-pár nem foglal magában, de ezek is csupán változatai a *Fantasia poeticában* meglévőeknek.” *Uo.*

16 RMKT XVII/3, 4. sz. – s mivel 17. század eleji szöveg, a hatókörbe beleérthetjük.

17 BENE, *i. m.*, 226.

18 Idézi: *Uo.*, 474.

még ebben a kellemesen csengő, *varietas*-elvű versben is változtatott, például azért, mert csak egy részét ültette át. A polimetria elve azonban nála ugyanolyan fontos, mint fivérénél. Talán még fontosabb?

Bene Sándor kiemeli, hogy Zrínyi Miklós nemcsak a „kanonikus” Balassi-strófát használja, amelyben a hétszótagú harmadsorok önálló rímet kapnak (*aab ccb ddb*), hanem olykor egyetlen Balassi-sort tekint strófaértékűnek *aax* stb. formulával, „nem kanonikus” módon. Ez a 17. században még valóban ritka, de a 18. századból több adatot ismerünk rá, többek között az *Őszi harmat után* egyik redukált, kései alakját,¹⁹ illetve a Miklós Sámuel seniortól búcsúzó debreceni diákdalt.²⁰ Miklósnál egyébként ezek hármásával éppúgy nagyversszakokat alkotnak, mint a Balassi-féle alapformában (*Volt egy kis méhecském*). Zrínyi Péter viszont a szabályos, 19 szótagú Balassi-nagysor helyett többször választja annak szimmetrikus rokonát: 6+6+6. Ez szükség esetén a „szétszerelt” 12-esekre és 6-osokra is ráénekelhető, így nem kell hozzá ismerni pontos Balassi-strófás dallamot. Ne feledjük, hogy ezek ekkoriban még csak egy helyen voltak elérhetőek nyomtatásban: az 1651-es *Cantus Catholiciban*, amely a 16. századi protestáns dallamok közül is felvett néhányat, így valóban felekezetek fölötti gyűjteménynek tekinthető. (Többek közt emiatt sem tudjuk egészen pontosan rekonstruálni, Balassi és kortársai mely dallamokra gondoltak, amikor 3×19-es verseiket éneklésre szánták.) A 6+6+6-os ritka, de nem társtalan sorfajta: épp a szintén Nyugat-Magyarországon nevelkedő Esterházy Pál *Kerti virágokról* szóló éneke (2×18),²¹ illetve több egykorú táncdallam képviselője.

Egyes részletek azonban itt is karakteresen különböznek a magyar és a horvát változatban. Az Ekhó-vers például szintén formát vált, 4×12-esből 4×8-as lesz, mindig két szótagnyi visszhanggal:

Ti, ki si mi tak nesmiran,
 žaluješ se, kad sam miran,
 ča te pitam, povij viran,
 premda jesi ti razigran.
 (Eho: Zigran)²²

Magyar ekhós verset nem ismerünk ilyen kis szótagszámú sorokkal; Balassi még csak 19-esekkel kísérletezett, például a *Szép magyar komédia* betétdalában (*Ó, magas kősziklák*), amelyet Zrínyiék is ismertek. E vonatkozásban tehát kísérleti újítás tanúí lehetünk. Hét ilyen szakasz után egy 4×12-es strófa következik, majd a Miklós metrikai ötletén alapuló, két 12-essel induló, hatos félsorokra „szétrímelt” záradék:

¹⁹ Egysoros dallamát és ennek megfelelő strófáit Pálóczi Horváth Ádám jegyezte fel az *Ötöd-félszáz énekekben*: (1813): 252. sz.

²⁰ *Ne menj, én gyámolom* = *Középköltészet 3/B: Közkerkölcs és egyéni sors*, s. a. r. Csörsz Rumén István, KÜLLŐS Imola, Bp., Universitas, 2015 (Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század, 15), 75. sz., a Horváth-féle kotta közlésével.

²¹ RMKT XVII/12, 127. sz.

²² *Eho* = ZRINSKI, i. m., 285–287, az idézett 1. strófa: 285.

Ak' bi najzad htıla znat, srid koga mesta,²³
 si me ostavila, povij, da se nesta:
 Rožica ljubljena,
 ka si bila verna,
 dobro negda znana,
 med vsimi zibrana [...] ²⁴

Az Orpheus-verseknél Péter ugyancsak formát váltott. Az elsőnél a Miklós-féle 4×12-es, komor, tömörszerű szöveget a Balassi-sort imitáló, de izoritmikus 6+6+6-osra cserélte, amelyek hármanként alkotnak egy nagyobb strófát:

Leute, moj leute,
 sa mnom u žaloste
 nemoj vsu noć spati.

Odpri moje grlo,
 pomozı, Apolo,
 dragoda plakati.

I ti Bibliš voda,
 pomozı mi sada
 suzami zvirati. ²⁵

Ugyanilyen formában folytatódik a vers a Plutóhoz szóló monológgal, ez azonban magyarul is szabályos Balassi-strófákban zeng, tehát a horvát átdolgozás csupán egy kisebb elemben tér el (illetve a hosszában, mivel az átdolgozás nem öt-, hanem hat-szakaszos). Péter a mitológiai neveket is rímhelyzetben hagyja, ahogy bátyja versében álltak: *Šfinks–Štikš–Furije; Hidra–Himera–Harpije*.²⁶

Ismét elhajlást figyelhetünk meg a két fivér között? Vagy épp ellenkezőleg, nagyon is közös, azon belül szinkretikus a versforma-konceptió? Egyszerre magyar és horvát? A *Fantasia poeticára* ez mindenképp igaz, s a két verzió emiatt nem szoros másolata egymásnak, inkább az egyező metrikai háttér (és ízlés) kétféle kidolgozásának tűnik.

Bene Sándor kiváló megfigyelése szerint Miklós egy álruhás, félsorokra szét-rímelt 5×12-es formát is használ: „az első három sor két 6-os félsorra tagolódik, és kereszttrimes szerkezetet ad ki – a negyedik és ötödik sorokban belső rím nincs”.²⁷ Ő a vadászidillt idézi, kitérve az olasz *ottava rima* esetleges hatására is. Idekívánkozik, hogy az ilyen bővítéseknek is van magyar előzménye, jellegzetesen dunántúli

23 Itt épp a kerülendő 7+5-ös metszettel.

24 ZRINSKI, i. m., 287.

25 *Žalost Orfeuša za Eurudice = Uo.*, 287–290, 287–288.

26 *Orfeuš k Plutonu za Euridice = Uo.*, 290–291, 291.

27 BENE, i. m., 394–395.

udvarokból, például Wathay Ferenc ötsoros záró versszakai. Feltűnő, hogy Czobor Mihály (1575–1616) *Theagenes és Chariclia* című, kéziratban maradt fordítása is egységesen 5×12-es versformát követ. A kézirat ráadásul a Bibliotheca Zrinianában maradt fenn, így jó eséllyel megfordult a költő-fivérek kezében.²⁸ A Czobor-szöveg hatását Bene Sándor is megfigyelte a *Zrínyiász* egyes részletein. A Batthyány-levéltárból előkerült továbbá egy szerelmi dal, ahol a forma hatsorossá bővül, az utolsó sor pedig 13-assá, bizonyára a 16. századi Toldi-strófa (12, 12, 12, 13) mintájára:

Megadák nem régen gyöngyviráglevélre,
 Nekem jó hírt írván aranyas szélire,
 Hogy szemed úgy vetéd reám, mint tiédre,
 Nem nézsz te ezekben semmi tekintetre,
 Sem bársony színűre, sem selyem köntösre, [tkp. 6+6, aa]
 Csak igazság, hűség legyen holtig szívében.²⁹

A szigetvári hősök epigrammafüzére további apró eltéréseket mutat. A nyitó strófa ugyan 4×12-es, de a magyarban nem szerepel. Attila kétstrófás epigrammájában Péter megtartja ugyanezt a formát, a Buda-verset mellőzi (talán a testvérféltékenység vádját hárítja ezzel?), Zrínyi Miklósét pedig Balassi-strófaból az alábbi formába rendezi át:

Kot Hektor čestiti, Troje obranitel,	<i>ab</i>
ja sam obraniti slavni Siget hotel	<i>ab</i>
i pod nim umriti.	<i>a</i>
Pokazah poganu, ppsud velikomu,	<i>cc</i>
protiva Turčinu Jehovi zmožnomu	<i>cc</i>
da sam znal služiti.	<i>a</i>
Prij' sam htíl izliti do kaplje krv moju,	<i>ac</i>
nego zakratiti dičnu virnost v boju,	<i>ac</i>
i žitak pustiti. ³⁰	<i>a</i>

A szótagok száma ezúttal nem csökken, hanem jócskán megnő (egységként 19-ről 30-ra). A néha keresztrimmel megállított tizenkettesek után egy-egy hatos következik. Mivel az *-i* végződés egységet teremt, a rímek összességében: *ababa cccca acaca*. A tizenkettes vagy más nagysorok utáni hat szótagú félsor mint záróelem Péternek nemcsak a magyar szapphikumból lehetett ismerős – amelyet Balassi és kortársai széles körben használtak –, hanem a horvát szájhagyományból is (*šesterac*). Az eposz

28 Kritikai kiadása: CZOBOR Mihály(?), *Theagenes és Chariclia*, s. a. r. KŐSZEGHY Péter, Bp., Akadémiai–Balassi, 1996 (Régi Magyar Költők Tára: XVI. századbeli magyar költők művei, új folyam, 10).

29 RMKT XVII/3, 57. sz.

30 *Sigetski Zrinski Miklouš = ZRINSKI, i. m., 292.*

délszláv tematikus előzményei között említi Bene Sándor azt a jelenleg lappangó horvát kéziratot, amelybe feltehetőleg épp Zrínyi Péter jegyzett le 1663-ban egy szép *bugarsticát*.³¹ Így tehát látnia kellett ilyen megoldásokat a Szilágyi Mihályról szóló énekben:

Ali side divojka miscu govoriti,	14 (7+7)
neboga divojka:	6
»Kaži meni, lipi misc, ko' dohodiš s istoka	15 (8+7)
jesi vidil v Carigradu moga mlada Svilojevića	17 (8+9)
zaručnika moga? [...]« ³²	6

Vagyis ötvözi a horvát lezáró hatosok hagyományát és a magyar tizenkettes és hatos váltakozására épülő reneszánsz sorfajtaikat. Az egész kötetben ez az egyetlen vers képviseli e formát, a hős dédapa előtt ezzel is tisztelegve. Miklós további hősepigrammait, amelyek Balassi-strófásak, Péter a bevált 18-asokba írta át, de jellegüket így is jobban megőrizték, mint a Zrínyi-vers. A *Feszületre* megtartja 4×12-es formáját, de immár *aabb* rímekkel (ahogy az *Attila*), majd a *Peroratio* ismét visszatér a teljes formahűséghez, a négyes bokorrímet is beleértve.

Összességében tehát Zrínyi Péter az eposzon és a kötet zárlatán kívül szinte mindenütt beavatkozott a versformákba. De vajon mit tükröznek Péter metrikai alternatívái bátyjának szép szövegeihez képest? Kétféle magyarázat kínálkozik, amelyek ráadásul nem zárják ki egymást. Egyfelől egyet kell értenünk a horvát nyelvet és irodalmat mélységeiben ismerő Bene Sándorral, aki Pavao Pavličić véleményét továbbgondolva így fogalmazott:

„az *Adrianszkoga mora Sirena* poétikatörténetileg visszalépést jelent, természetes közegét a mintegy száz évvel keletkezése előtti késő reneszánsz korszakban találja meg (Marulić, Zoranić, Baraković és Karnarutić munkái között), intencióit és funkcióját tekintve pedig a populáris barokk használati irodalmát előlegezi, egyfajta tanító és szórakoztató „népkönyv” szerepét tölti be, távol az autonóm irodalom premodern ideájától és dalmáciai (főként dubrovniki) gyakorlatától.”³³

Ebben az értelemben Zrínyi Péter a „horvátosítással” nemcsak a *Syrena* kötet politikai-történelmi kontextusát kívánta árnyalni, hanem mintegy populáris átdolgozásra, regiszterváltásra törekedett Miklós (talán kissé elvont vagy elitista) kötetéhez képest:

31 *Popivka od Svilojevića* címmel ismert, jelenleg ismeretlen helyen. Bővebben: BENE, i. m., 485–486.

32 *Popivka od Svilojevića = Vikizvornik*, https://sr.wikisource.org/sr-el/Popivka_od_Svilojevi%C4%87a (hozzáférés: 2024.06.30).

33 E szövegrész nem került be a monográfiába, ezért a forrásául szolgáló nagydoktori disszertációból idézem: BENE Sándor, *A harmadik szirén: Zrínyi Miklós költészete és a modernség hagyománya*, Akadémiai doktori értekezés, Bp., 2021, 84.

„Az eleve kulturális kísérletként, dialektusok ötvözésének szándékával készült eposz a kulturális fordítás terhét tudatosan vette magára, s versformája megválasztásával nemcsak a magyar kontextustól határolódott el, hanem a horváton belül is választott: az új mintával (Gundulić) szemben a régebbi (Marulić, Karnarutić) mellett optált.”³⁴

Ehhez formai tekintetben a *varietas* elvét is igénybe vette, amelyre Miklós a *Fantasia poeticá*ban adott „engedélyt”, de a magyar kötet jóval puritánabb. Láthattuk azonban, hogy Zrínyi Péter nem ragaszkodott a korszerű horvát formakincshez,³⁵ sőt az általa választott metrumok zöme legalább annyira jellemző az egy-két nemzedékkel régebbi magyar költészetre. Emiatt a kiemelt félmondatot – érvényét nem vitatva! – árnyalnám egy kicsit.

Ha csupán annyiról van szó, hogy a két fivér közül Miklós volt eredetibb, eruditusabb szerző, de metrikai értelemben kevésbé játékos alkatú, akkor is fennáll a dilemma: Péter miért nem vitte „horvátabb” irányba a kötet formavilágát? Választhatott volna, különösen a betétdalokhoz, divatosabb horvát metrumokat. Hogy nem tette, talán szintúgy a fenti koncepcióval magyarázható. Ebben az összefüggésben a korszerűbb, olaszos műveltségű horvát olvasók számára a régiesség, egyben a popularitás elsődleges benyomását az idősebb magyar versformák biztosíthatták, amelyek egyúttal a horvát anyagban is speciálisak voltak. Alighanem az énekelhetőségre is gondolt, ellentétben Miklóssal, bár az ő keservesei szintén hatottak a későbbi énekelte udvari és közköltészetre. Az *Adrianszkoga mora Sirena*, ha nem is népkönyv, de például a Gyöngyösi-művekhez hasonló népszerű olvasmány, netán énekköltészeti mintakönyv lehetett volna. Péter horvát nyelven, de lényegében magyar (és azokkal szimbiózisban élő horvát) versformákban pontosabban tudta megidézni Miklós szellemi környezetét, mint hogyha teljes konverziót kísérelt volna meg. Ilyen értelemben nem Zrínyi Miklós művét ültette át, hanem a közös, félig explicit szövegvilágot, amelyben a magyar irodalmi előzmények szinte láthatóbban kavarodnak fel, mint magában a magyar kötetben. Miközben Miklós fülében a magyar mellett a horvát vers(ének)hagyomány is munkált³⁶ („a monoton magyar formát Zrínyi a maga másik költői anyanyelvére támaszkodva próbálta oldani”),³⁷ Péterében a horvát szövegen is át-átütött a magyar formakincs.

S ha csak egy sarokkal messzebb merészkedünk: talán mindez kapcsolatban állt Miklós művének előzményeivel, netán a családban már korábban megvitattott írói szándékaival is.³⁸ Péter talán ismert korábbi szövegváltozatokat, ahol a bátyja még más formákkal is kísérletezett. Ki tudja, Miklósnak nem valamely korai, más

34 BENE, *i. m.* (monográfia), 481. Kiemelés tőlem – Cs. R. I.

35 „Két része olyan, mintha csak metrikai katalógust kívánna összeállítani a 12-esre épülő dalformák lehetséges kombinációjából.” *Uo.*, 394.

36 Bővebben például *Uo.*, 478.

37 *Uo.*

38 Például valószínűleg Zrínyi Péter horvát kötetének kiadásában Miklós is segédkezett Velencében.

formában csiszolódó, de nem végleges verzióit vette-e alapul... Ez esetben a horvát *Syrena* kötet régiessége nem Zrínyi Péter leleménye volna csupán, hanem részben a bátyja nyilvánosságából kimaradt, közköltészetiesebb, magyar (és horvát) énekelt formákat követő összevegeit tükrözné. Így még igazabb volna Bene Sándor megállapítása a *Fantasia poeticán* túl az egész kötetre: „szintéziskísérlet különböző hagyományok együttes kezelésére”.³⁹

39 *Uo.*, 394.